

Essay

Particulier terrein als nieuw publiek domein?

Introductie

Ooit omschreef de filosofe Hannah Arendt het publieke domein als 'de ruimte die wordt gevormd door de pluraliteit van mensen'¹. Met deze omschrijving houden veel ontwerpers en onderzoekers zich het afgelopen decennium intensief bezig. In de discussie over de hedendaagse publieke ruimte is de definitie van publiek als 'openbaar, voor iedereen toegankelijk' (Van Dale) niet langer voldoende. Ontwerpers van buitenruimte zijn op zoek naar het 'hoe en wat' voor het genereren van publieke ruimtes. Met het zeker stellen van openbare toegankelijkheid alleen ben je er niet. De opgave is om publieke domeinen voor een pluraliteit van mensen aantrekkelijk te maken.

Onderzoek naar het publiek domein

Het ontbreekt de hedendaagse steden en buitenwijken aan ruimtes waar mensen elkaar tegenkomen. Voor veel onderzoekers en ontwerpers is dit een item. Een interessant onderzoek in dit kader is Agora. Een team van ontwerpers en historici uit Londen, Barcelona, Utrecht en Malmö hebben gedurende drie jaar gezocht naar een *best practice*-model dat bij Europese steden ingezet kan worden. Dit model is gericht op het verbeteren van de leefkwaliteit en veiligheid van de stedelijke omgeving. Hierbij is bewust gekozen om géén stedelijke pleinen als onderdeel voor vergelijking te kiezen, omdat pleinen volgens Agora niet langer als een "agora" werken. Op hedendaagse pleinen komen mensen en nieuwe ontwikkelingen niet meer bij elkaar; hier 'gebeurt het' niet. Agora heeft in plaats van 'plein' het begrip 'commerciële as' geïntroduceerd. In hun onderzoek onderkent Agora dat de commerciële as ook niet als een agora functioneert en daarmee de optimale publieke ruimte vormt. Immers, om je in de ruimte van de commerciële as te begeven moet je deel uitmaken van de consumerende gebruiker. Agora ziet in de moderne stad de commerciële as als ruimte die het dichtst bij het publiek komt².

Rem Koolhaas maakt een vergelijkbare constatering in zijn boek *Generic City*, met dit verschil dat hij voorspelt dat de publieke (consumptie-)ruimtes in de toekomst vooral binnen te vinden zijn, bijvoorbeeld in shopping-malls en hotelfoyers³. Maarten Hajer en Arnold Reijndorp noemen in hun boek *Op zoek naar nieuw publiek domein* eveneens binnenruimtes als potentieel publiek domein. In hun boek zijn dat vliegvelden, trein- en metrostations en transferia langs de snelweg⁴.

Particuliere gebouwen als openbare elementen

Karakteristiek in deze uitspraken is dat het steeds om ruimtes gaat die in geringe mate publiek zijn, en dat men zich daarbij neerlegt. De genoemde ruimtes worden niet 'gevormd door de pluraliteit van mensen'. Het is slechts een deel van de bevolking dat per vliegtuig reist of zich in een hotelfoyer begeeft en voor elke consumptiegroep is er een ander winkelcentrum of winkelstraat. Hoe de ideale situatie zou moeten zijn, gaf Manuel de Sola Morales al in de jaren tachtig aan: '*De 'goede' stad is daarom die stad waar de particuliere gebouwen openbare elementen zijn en een sociale betekenis en waarde uitstralen die verder reiken dan het gebouw zelf...*'⁵

Particuliere gebouwen en de ruimte eromheen

Het citaat van de Sola Morales al over particuliere gebouwen is aan te vullen met '*en de ruimte eromheen*'. De drempel om een gebouw in te gaan blijft in figuurlijke zin altijd bestaan, hoe openbaar het gebouw ook bedoeld en gemaakt is. De ontmoeting tussen mensen in alle soorten en maten zal zich voornamelijk (blijven) afspelen in de buitenruimte. Ontmoeting heeft in deze context een definitie nodig. Volgens Van Dale is ontmoeting 'keer of gelegenheid dat personen samenkomen al dan niet toevallig'. Bij een ontmoeting hoeft geen woord gewisseld te worden. Kijken en bekeken worden, soms op veilige afstand, is al een ontmoeting. Het gaat om de confrontatie van verschillende mensen op één plek.

Als buitenruimteontwerper zie ik de potentie van echte publieke ruimte *in combinatie met* particuliere gebouwen. Hier kan bij uitstek gedacht worden aan particuliere gebouwen die onder verantwoordelijkheid vallen van de overheid, zoals ziekenhuiscomplexen.

¹ W.B. Prins *Op de bres voor vrijheid en pluraliteit. Politiek in de post-metafysische revisie van Hannah Arendt*, Amsterdam, VU Uitgeverij, 1990.

² Onderzoeksrapport AGORA, *Cities for People*, verschillende auteurs, Londen, AGORA, 2006

³ Rem Koolhaas, *Generic City*, Rotterdam, Sikkens Foundation, 1995

⁴ Maarten Hajer, Arnold Reijndorp, Els Brinkman *Op zoek naar nieuw publiek domein*, Nederlands Architectuur Institute, NAI uitgeverij/Publishesr, 2001

⁵ OASE No 33, M. Solà Morales, vertaling E.Beth, *Openbare en collectieve ruimte. De verstedelijking van het privé-domein als nieuwe uitdaging*, Nijmegen, SUN

Het moderne ziekenhuis herbergt steeds minder patiënten die gebonden zijn aan bed. Op het ziekenhuiscomplex is het een komen en gaan van mensen die niet ernstig ziek zijn of die voor controle of een klein onderzoek komen. Daarnaast vindt er steeds meer uitwisseling plaats van artsen in opleiding, die in de nabijheid van het complex moeten wonen. Vaak zijn er kinderen van het speciaal basisonderwijs (psychiatrische scholen) te vinden en medewerkers van ziekenhuisgerelateerde functies, bijvoorbeeld een Medisch Business Park. Kortom, allerlei soorten mensen hebben (of krijgen in de toekomst) redenen om naar het terrein van een modern ziekenhuiscomplex te gaan en daar voor korte of langere tijd te verblijven.

Nieuwe functies - nieuwe kansen

Als buitenruimteontwerper zie ik een grote kans om in het ruimtelijke ontwerp van terreinen bij soortgelijke particuliere gebouwen, met een zeer uiteenlopende samenstelling van bezoekers, 'echte' publieke ruimtes te creëren. Er zijn veel voordelen voor de particuliere eigenaar aan te wijzen. Neem het ziekenhuiscomplex als voorbeeld. Voor een hedendaags ziekenhuis in Nederland is het belangrijk zich te profileren. De groeiende competitie in eigen land en daarbuiten noodzaakt elk ziekenhuis een eigen identiteit te hebben en iets extra's te kunnen bieden. Door bijvoorbeeld een Medisch Business Park of een Wellness Center op het ziekenhuisterrein een plek te geven, ontstaat de mogelijkheid om deze nieuwe functies met het ziekenhuisdeel te integreren of te verbinden, waardoor het ziekenhuis vanzelf een nieuwe identiteit krijgt. Wanneer er bovendien voor gekozen wordt om de buitenruimte maximaal openbaar te maken, ontstaat bekendheid van en verbondenheid met het ziekenhuis. Hierdoor zullen mensen, zowel passanten als gebruikers van de nieuwe functies, makkelijker voor dit ziekenhuis kiezen op het moment dat zij in de rol van patiënt terechtkomen.

Wat is ervoor nodig?

Om dit te bereiken moeten opdrachtgevers van particuliere terreinen de meerwaarde van echte publieke ruimte gaan inzien en bereid zijn om deze ruimtes in samenwerking met ontwerpers van de openbare ruimte te creëren. Enerzijds gaat het om een nieuwe manier van denken over de verhoudingen particulier-openbaar; anderzijds is het belangrijk om te beseffen dat een ruimtelijk ontwerp in staat kan zijn om beoogd gebruik en gewenste ontwikkelingen te regisseren. De ontwerper moet er in het ruimtelijke ontwerp voor zorgen dat uiteenlopende gebruikers en passanten op een logische wijze aangetrokken én bij elkaar gebracht worden. Wat het ziekenhuisterrein betreft moet het deel gaan uitmaken van het stedelijke weefsel en als een vitaal ontmoetingspunt gaan functioneren. Kansen bieden zich aan door het formuleren van een nieuw programma. Waarom zou er op het ziekenhuisterrein niet een café, een warme bakker of misschien een stomerij gevestigd kunnen worden? De ontwerper kan hier een integrerende rol in hebben. De kunst is ervoor te zorgen, dat het programma uitgekiend is en functies zorgvuldig worden gesitueerd om geen conflicten op te roepen maar wel de juiste levendigheid te scheppen. Routing en entrees vragen speciale aandacht om een 'ontmoeting' tot stand te laten komen. Deze aanpak biedt perspectief om op particulier terrein een nieuw publiek domein te creëren; de hedendaagse agora waarin daadwerkelijk de ruimte gevormd wordt door een pluraliteit van mensen.